

Deel III. De exegese van het Bijbelboek Spreuken.

Hoofdstuk 20b. De exegese van Spreuken 1:8-19.

Vermijd slechte vrienden.

MET DIT TWAALFDE VERS GAAT SALOMO MET DEZELFDE STIJLFIGUUR ALS IN VERS 11 DOOR MET zijn zoon te vermanen zich niet in gezelschap te mengen met slechte vrienden. Dit zet zich voort tot en met vers 14.

Spreuken 1:12. Laat ons hen levend verslinden, als het graf; ja, geheel en al, gelijk die in den kuil nederdalen;

Citaten vanuit deze studie.

IN DEZE STUDIE HEB IK DIT VERS VERSCHILLENDE KEREN GECITEERD. WE VERWIJZEN NAAR DE DIVERSE pagina's en geven een en ander puntsgewijze weer. Zo nodig kom ik er later op terug.

1. We wijzen op de stijlfiguren of literaire genres aangaande beeldspraak, chiasme en prosopopoeia, zoals we die vinden op pag. 57-58 en 289 van deze studie.
2. We wijzen ook op het gebruik van conditionele zinnen in het Hebreeuws en protasis en apodosis, zoals we uiteengezet hebben op pag. 273, 286 en 290.
3. Verder verwijzen we naar pag. 240 en 268.

Verwijsteksten bij de Kanttekeningen.

UIT HET GEHEEL VAN DE KANTTEKENINGEN BIJ DE STATENVERTALING VERWIJZEN 3 BIJBELPLAATSEN naar Spreuken 1:12. Het zijn onderstaande plaatsen:

Spreuken 27:20 *'De hel en het verderf worden niet verzadigd; alzo worden de ogen des mensen niet verzadigd.'*

Spreuken 30:16 *'Het graf, de gesloten baarmoeder, de aarde, die van water niet verzadigd wordt, en het vuur zegt niet: Het is genoeg!'*

Handelingen 2:27 *'Want Gij zult mijn ziel in de hel niet verlaten, noch zult Uw Heilige overgeven, om verderving te zien.'*

Een enkele opmerking:

1. Omdat vers 12 *'het graf'* noemt en *'de kuil'* is de verwijfsplaats naar Spreuken 27:20 waar gesproken wordt over *'de hel'* en *'het verderf'* zonder meer volkomen terecht. Duidelijk leert de Bijbel met allerlei beelden, zowel in het Oude als in het Nieuwe Testament, dat een mens na zijn sterven naar zijn eeuwig huis gaat. Dat eeuwige huis geldt elk mens, gelovig of ongelovig. Dat eeuwige huis is voor hen, die uit genade gelovig geworden zijn, de hemel waar God is in Zijn Zoon Jezus Christus. En voor hen, die ongelovig gebleven zijn ondanks allerlei roepstemmen en zich niet bekeerd hebben, is dat eeuwige huis de hel en het verderf, waar God niet is dan alleen in Zijn eeuwige toorn. We moeten de woorden "hel" en "verderf" niet vertalen met "dodenrijk" want dat is uiting van een hellenistisch denken vanuit de mythologie en geen joods denken dat volkomen in strijd is met het Bijbelse spreken over het eeuwige huis van een mens na zijn sterven. We willen daar ernstig tegen waarschuwen omdat een dergelijke gedachte de ernst van het sterven, de vreugde van de hemel of de huiver van de hel, ten enenmale ontkracht. Zie ook hoe Christus in Lukas 16:19-31 spreekt over de eeuwige plaats van de rijke man en de eeuwige plaats van de arme Lazarus.
2. Opmerkelijk is verder dat Salomo in Spreuken 27:20 de hel en het verderf vergelijkt met mensen die eveneens niet verzadigd worden. Wat is daarvan de bedoeling? In het algemeen is het waar dat hetgeen via de oogpoort in de ziel van een mens binnenkomt meer indruk maakt dan wat via de oorpoort binnenkomt. Daarmee is ook het grote gevaar van bijvoorbeeld televisie of in het algemeen van massamedia een feit; zeker voor kinderen en voor de jeugd, al kunnen ook ouderen eraan verslingerd zijn. Men kan van bijvoorbeeld de verschrikkingen van de Tweede Wereldoorlog die Joden zijn aangedaan horen maar wanneer je die zelf hebt gezien en meegemaakt raak je die beelden nooit meer kwijt. En wie is er baas over zijn ei-

- gen ziel wanneer de HEERE dat niet is?
3. De Bijbelplaats uit Spreuken 30:16 is een voorbeeld van het literaire genre van getalsmatige of numerieke gezegden. We verwijzen hiervoor naar pag. 60 van deze studie. Sinds het paradijs zijn de vier genoemde zaken in de natuur door de zonde van de mens feiten. Er worden graven gedolven. Er zijn kinderloze echtparen. Er zijn op deze aarde woestijnen en steppen die nooit door water worden verzadigd. Er is voor vuur altijd voedsel genoeg. Dat zijn zaken waarbij je geen kennis van de natuur nodig hebt. Dat blijft tot aan de wederkomst van Christus. Tenzij God Die boven alle natuur staat dat verandert. Daar zijn ook Bijbelse voorbeelden van in het Oude en Nieuwe Testament. Bijvoorbeeld de opwekking van de zoon van de weduwe van Zarfath door Elia (1 Koningen 17:17-24) en die van het dochtertje van Jäirus door Christus (Lukas 8:40-42, 49-56).
 4. De Bijbelplaats uit Handelingen 2 komt uit de toespraak van Petrus op de Pinksterdag in Jeruzalem. Petrus legt vanuit het Oude Testament (Psalm 16) uit hoe David geloofd heeft dat God zijn ziel in de hel niet heeft verlaten en hij betreft dat feit op Christus wanneer hij benadrukt dat Gods Heilige geen verderving heeft gezien. David is hier een type van Christus. We mogen beslist niet stellen dat David in de hel is geweest of dat Christus verderving heeft gezien. Dat zou Godslasterlijk zijn. Maar de HEERE heeft hen ervoor bewaard. De hemel is daar waar God is in Zijn gunst en genade. Daar past geen hel of verderf bij. Dat mag het geloof van Gods Kerk stem-pelen. Zo bevat dit Woord troost voor aangevochten zielen.

Vertalingen en tekstgetuigen.

IK HEB DE VOLGENDE VERTALINGEN GERAADPLEEGD ZO NODIG MET TRANSCRIPTIE. VAN VERTA-LINGEN kan men veel leren voor de exegese.

Biblia Hebraica	`rAb* ydEr>AyæK. ~ymi ^a ymit.W÷ ~yYI+x; IAaåv.Ki ~[el'b.nlâ
Transcriptie	N ⁱ bl ^{aa'ee} m k'sj'w ^{oo} l ch ^a yy ⁱ ym w ^{oet} mi ⁱ ym k ^e yw ^{oo} r ^e d ^{ee} y bw ^{oo} r:
Werkvertaling	Laten wij hen levend verslinden als een Sjeool en zoals zij die volledig in een grafkuil neerdalen
Septuaginta	katapi,wmen de. auvto.n w[sper a[dhj zw/nta kai. a;rwmen auvtou/ th.n mnh,mhn evk gh/j
Transcriptie	Katapioomen de auton hoosper haidès fzoonta kai aroomen autou tèn mnèmèn ek gès
Vertaling	Wij zullen nu hem levend verslinden als de hades en wij zullen zijn herinne-ring van de aarde wegdoen
Vulgata	egluttiamus eum sicut infernus viventem et integrum quasi descendentem in lacum
Vertaling	Wij zullen hem levend inslikken zoals de onderwereld en zoals die geheel en al neerdaalt in de kuil
Franse vert.	Prenons-les bien vivants pour les détruire et les envoyer d'un seul coup dans la tombe comme si nous étions la mort elle-même.
Vertaling	Laten wij hen, die netjes leven, pakken om hen 't leven te benemen en hen geheel naar het graf te sturen alsof wij de dood zelf waren.
Duitse vert.	Wir wollen sie wie der Sjeool lebendig verschlingen und vollständig wie sol-che, die <i>im Nu</i> in die Grube hinabfahren.
Vertaling	Wij willen hen als in de Sjeool levend verslinden en geheel en al als zulken die ogenblikkelijk in de groeve neerdalen.
Engelse KJV	Let us swallow them up alive as the grave; and whole, as those that go down into the pit:
Vertaling	Laat ons hen levend verslinden als het graf en hen geheel en al in de kuil doen neerdalen.

American SV	Let us swallow them up alive as Sjeool, And whole, as those that go down into the pit;
Vertaling	Laat ons hen levend verslinden als de Sjeool en hen geheel en al in de kuil doen neerdalen.
Geneva Bible	We wil swallow them vp aliue like a graue euen whole, as those that goe downe into the pit
Vertaling	Wij zullen hen levend verslinden als het graf en hen geheel en al in de kuil doen neerdalen.
Statenvertaling	Laat ons hen levend verslinden, als het graf; ja, geheel en al, gelijk die in den kuil nederdalen;
Herziene SV	Laten wij hen levend verslinden, zoals het graf, volledig, zoals hen die in de kuil neerdalen.
Nieuwe Vert.	Laat ons hen levend verslinden evenals het dodenrijk, met huid en haar, gelijk degenen die in de groeve nederdalen;
Leidse vertaling	Wij willen hen levend verzwelgen, gelijk de onderwereld, geheel en al, als hen die ter groeve dalen;
Nw. Bijbelvert.	We verslinden ze met huid en haar, zoals het dodenrijk de levenden verslindt, het graf de doden opslokt.
Het Boek	Wij maken hen af en jagen ze de dood in.
Naardense BV	Wij gaan als een hel hen levend verslinden, - geheel en al, als wie afdalen in de put;
Willibrord vert.	Wij gaan hen, als waren wij de onderwereld, in de kracht van hun leven verslinden, geheel en al, zoals diegenen verslonden worden die dalen in de groeve.

Bij deze vertalingen heb ik de volgende opmerkingen:

1. Wat de Hebreeuwse Masoretische tekst in de Biblia Hebraica betreft, ten aanzien van het tekstkritisch apparaat en eventuele tekstvarianten zijn geen bijzonderheden te melden.
2. Voor de Septuaginta heb ik de volgende opmerking:
 - a. De Septuaginta verandert de pluralis in de Biblia Hebraica in een singularis auton zonder enige grond.
 - b. De 'adhv in de Septuaginta is heel iets anders dan het Hebreeuwse lwav. Het zou op deze plaats te ver voeren om het verschil tussen het Hebreeuwse en Griekse begrip breedvoerig uit de doeken te doen. We bewaren dat voor de Uitleg. In elk geval is Hades een woord uit de Griekse en Romeinse mythologie maar Sjeool is dat bepaald niet. We dienen ervoor op te passen woorden uit een heel ander taalveld als bijvoorbeeld het Hebreeuws in vertalingen zoals het Grieks, Latijn of Nederlands over te zetten naar begrippen die wij er in onze gedachten over hebben gevormd. Beter is dan in zo'n geval het woord onvertaald te laten.
 - c. Het woord "herinnering", mnhmhn in de Septuaginta, heeft geen equivalent in de Biblia Hebraica en hoort derhalve hier niet thuis.
 - d. Daarbij nog dit: "herinnering van de aarde wegdoen" zoals de Septuaginta weergeeft, heeft een heel andere gevoelswaarde dan "die in een kuil neerdalen" zoals de Biblia Hebraica stelt. In het eerste geval is er geen enkel zichtbaar teken op aarde van de desbetreffende persoon, zelfs geen graf. In het tweede geval is er nog een kuil of een graf. Kennelijk heeft de Septuaginta een andere lezing van de Hebreeuwse tekst of heeft zich aan het begrip van haar lezers aangepast.
 - e. De uitdrukking in de Biblia Hebraica "en wel totaal", ~ymymtw in het Hebreeuws, komt niet voor in de Septuaginta, tenzij deze vertaling dat weergeeft met "herinnering van de aarde wegdoen". Maar ook dan is het in elk geval niet naar het Hebreeuwse taaleigen.
3. De Vulgata heeft het Hebreeuwse lwav weergegeven met "infernus", onderwereld, en gebruikt derhalve een woord uit de Romeinse mythologie om zo een woord weer te geven die het Hebreeuws niet kent. Zie mijn bovenstaande opmerking onder 2b.

4. De Franse Vertaling heeft met “détruire” een ander begrip dan het Hebreeuwse [lb.
5. De Duitse Vertaling heeft, hoewel schuin gedrukt, met het woord “im Nu”, ogenblikkelijk, een woord weergegeven wat niet overeenkomt met de Biblia Hebraica.
6. Voor twee Engelse vertalingen, King James Version en Geneva Bible, geldt dat deze het Hebreeuwse lwav weergegeven hebben met “grave” of “graf”, terwijl American Standard Version dit woord onvertaald heeft gelaten.
7. Wat de acht door mij geraadpleegde Nederlandse vertalingen aangaat merken we het volgende op:
 - a. De Statenvertaling en de Herziene Statenvertaling hebben het woord lwav weergegeven met “graf”.
 - b. De Herziene Statenvertaling heeft het Hebreeuwse ~ymymtw weergegeven met “volledig” wat toch een andere nuance aan de tekst geeft.
 - c. De Nieuwe Vertaling en de Nieuwe Bijbelvertaling hebben het Hebreeuwse lwav weergegeven met “dodenrijk”, zoals bij de Septuaginta en de Vulgata. Bovendien hebben de Nieuwe Vertaling en de Nieuwe Bijbelvertaling het woord ~ymymtw vertaald met “met huid en haar” wat in deze vertalingen een ander gevoel weergeeft.
 - d. De Leidse Vertaling en de Willibrord Vertaling hebben met “onderwereld” het Hebreeuwse lwav weergegeven zoals in zekere zin ook Septuaginta en Vulgata doen.
 - e. De Nieuwe Bijbelvertaling en de Willibrord Vertaling hebben een veel bredere omschrijving dan in de Biblia Hebraica aanleiding toe is.
 - f. Het Boek is een parafraze en heeft met de Biblia Hebraica niets van doen.
 - g. De Naardense Bijbelvertaling geeft met het woord “hel” het Hebreeuwse lwav weer. Dat is in het Hebreeuws een ander woord.
 - h. De Willibrord Vertaling geeft met “in de kracht van hun leven” een andere betekenis dan het Hebreeuwse ~yyx.
8. Resumerend geven slechts weinig vertalingen de Hebreeuwse tekst nauwkeurig weer, al was het alleen al hierom dat zij enkelvoud met meervoud verwarren of andersom. Dat geldt vooral de begrippen lwav en ~ymymtw.

Woordstudie vanuit het Hebreeuws.

WE KOMEN NU TOT DE STUDIE VAN DE DIVERSE HEBREEUWSE WOORDEN EN HUN BETEKENIS IN het verband van Spreuken.

~[el'b.nlâ

De eerste consonant van dit verbum of werkwoord is n, nun, met als vocaalteken chireq, i-klank. Het accentteken links van deze consonant is dhi. De tweede consonant is b, beth. Het schriftteken onder de b is sjewa quiescens. De derde consonant is l, lamed, met als vocaalteken qameets, lange aa-klank. De vierde consonant is [, ayin, met als vocaalteken tsere, lange ee-klank. De laatste consonant is ~, slot-mem. De transcriptie is: n'bl^{aa'ee}m.

Deze vorm van dit verbum die alleen hier voorkomt, is een imperfectum (een bepaalde tijdsvorm) cohortativus (aansporend) in de qal-vorm, eerste persoon pluralis (meervoud) met een suffix (achtervoegsel) van de derde persoon masculinum (mannelijk) pluralis. De stam van het werkwoord is [lb(I), bala', en betekent: opslokken, verslinden. De vertaling moet dus zijn: “laten wij hen verslinden” of “wij zullen hen verslinden”.

Er zijn drie stammen die terug te voeren zijn op [lb. [lb(I) betekent in de qalvorm: verslinden, opslokken, verderven, te gronde richten. Het woord houdt verband met eten: slikken of opslokken wanneer je gulzig op eten aanvalt. De bekende Prof. Gesenius vertaalt onze tekst: “Wij willen hen verderven zoals het dodenrijk de levenden”. [lb(II) betekent in de pielvorm: verbreiden. En [lb(III) betekent in de pielvorm: slaan, verwarren. In onze tekst is door de qalvorm [lb(I) bedoeld.

- a. Dit woord heeft mensen als onderwerp zoals hier en in andere Oudtestamentische Schriftplaatsen, zoals in Psalm 124:3 waar gesproken wordt over het levend verslinden van mensen; in Jesaja 28:4 waar mensen onrijpe vruchten opslokken; en in Hosea 8:7 waar als een oordeel van God vreemden het koren verslinden.

- b. Ook een vis of draak is onderwerp zoals bij Jona (Jona 2:1) en bij Nebucadnezar die het volk van Israël verslindt als een draak (Jeremia 51:34).
- c. Vuur is ook onderwerp, zoals die de stad Ar der Moabieten, en de heren der hoogten van de Arnon verteert (Numeri 21:28).
- d. Ook is aarde onderwerp zoals bij de Egyptenaars die in de Schelfzee verslonden zijn (Exodus 15:12); zoals bij de opstand van Korach, Dathan en Abiram waar zij en alle overige opstandelingen levend ter helle voeren en door de aarde werden opgeslokt (Numeri 16:30, 32, 34; 26:10; Deuteronomium 11:6; Psalm 106:17). Het gebed in Psalm 69:16 is er een herinnering aan waar de dichter bidt: laat de diepte mij niet verteren.
- e. Als voorwerp van [lb worden in het Oude Testament aren genoemd zoals bij Jozef (Genesis 41:7, 24); de staf van Aäron (Exodus 7:12); en in overdrachtelijke zin het vermogen zoals bij Job (Job 7:19; 20:15-18).

lAaäv.Ki

De eerste consonant van dit substantivum of zelfstandig naamwoord is k, kaf, met als vocaalteken: chireq, i-klank. Het schriftteken in het midden van de k is dagesj lene. De tweede consonant is v, sjin. Het schriftteken onder de v is sjewa quiescens. De derde consonant is a, alef. Het accentteken onder deze consonant is munah. De vierde consonant is w, waw, met als vocaalteken boven de consonant cholem, lange oo-klank. De laatste consonant is l, lamed. De transcriptie is: k'sj'w^ol.

De eerste consonant waarmee dit woord begint is een praepositie of voorzetsel en betekent: zoals, gelijk. Het substantivum of zelfstandig naamwoord zelf is een singularis (enkelvoud) en staat dus in het enkelvoud. De vertaling moet dus zijn: een Sjeool. Er staat geen lidwoord bij. Het is belangrijk een en ander filologisch na te gaan.

De grote vraag is: wat betekent lwav? Gelet op de vele mijns inziens verkeerde weergaven van dit woord ook in bovenstaande vertalingen – “onderwereld”, “dodenrijk”, “hades” om slechts enkelen te noemen – kunnen wij ‘t beste dit woord onvertaald laten. En dat te meer omdat de afleiding van dit woord etymologisch onzeker is. Het woord zou afgeleid kunnen – ik leg de nadruk op kunnen! – van het werkwoord lav, sja’al, of van het werkwoord hav, sja’ah. Het eerste woord betekent: vragen, bevragen, eisen, wensen. Het tweede woord betekent: klagen, jammeren, verlaten zijn, eenzaam zijn. Laten we ook bedenken dat dit laatste woord waar shoah is afgeleid, herinnert aan de holocaust uit de Tweede Wereldoorlog.

De dood zegt nooit: het is genoeg! De dood vraagt altijd! Behalve bij de wederkomst wanneer aan de dood een einde komt. In Psalm 6: 6 zegt David: *‘Want in den dood is Uwer geen gedachtenis, wie zal U loven in het graf?’* Daar wordt het woord lwav gebruikt. Daar klinkt niet de lof van God. Daar is geen doen, geen denken en geen weten (zie ook Prediker 9:10 en Jesaja 38:18). Daarentegen zegt Psalm 49:15-16 dat God de ziel van de psalmdichter van het geweld van het graf zal verlossen terwijl de berijming van deze psalm zingt: “Maar na den dood is ‘t leven mij bereid; God neemt mij op in Zijne heerlijkheid”. Derhalve volgt onder andere hieruit – er zijn meer Oudtestamentische Schriftplaatsen! – dat ook het Oude Testament geloofde in de opstanding der doden!

Daar komt bij dat in vergelijking met lwav het akkadische woord sjuaru in het schepingsepos Enuma Elisj (1:24) niets met een onderwereld van doen heeft. Bovendien is er in vers 12 een parallellisme op te merken tussen een lwav – er staat geen lidwoord! – en een rwb kuil – waar ook geen lidwoord bij staat! Allemaal gegevens waaruit valt op te maken dat wanneer er in het Oude Testament sprake is van een graf, er in ieder geval geen “onderwereld”, “dodenrijk” of “hades” bedoeld kan worden.

Het woord lwav komt 66x voor in het geheel van het Oude Testament waarvan 9x in het Bijbelboek Spreuken, namelijk in Spreuken 1:12 (onze tekst); Spreuken 5:5 *‘Haar (namelijk van de vreemde vrouw) voeten dalen naar den dood, haar treden houden de hel vast’*; Spreuken 7:27 *‘Haar (namelijk van een hoer) huis zijn wegen des grafes, dalende naar de binnenkamers des doods’*; Spreuken 9:18 *‘Maar hij weet niet, dat aldaar (in het huis van dwaasheid) doden zijn; haar genoden zijn in de diepten der hel’*; Spreuken 15:11 *‘De hel en het verderf zijn voor den HEERE; hoeveel te meer de harten van des mensenkinderen?’*; Spreuken 15:24 *‘De weg des levens is den verstandige naar boven; opdat hij afwijke van de hel, beneden’*; Spreuken 23:14 *‘Gij zult hem met de roede slaan,*

en zijn ziel van de hel redden'; Spreuken 27:20 'De hel en het verderf worden niet verzadigd; alzo worden de ogen des mensen niet verzadigd'; en Spreuken 30:16 'Het graf, de gesloten baarmoeder, de aarde, die van water niet verzadigd wordt, en het vuur zegt niet: Het is genoeg!'. De woorden "hel" en "graf" in bovenstaande Schriftplaatsen worden weergegeven door het Hebreeuwse lwav; het woord "verderf" door het woord lwdba, abaddon. Waaruit volgt dat de vertaling van het woord lwav met "graf" of "hel" in elk geval de voorkeur verdient boven andere vertalingen! Het gaat in dit opzicht dus over hemel of hel! De werkelijkheid van deze gegevens moeten we niet willen verduisteren met welke vertaling dan ook.

~yYl+x;

De eerste consonant van dit adjectivum of bijvoeglijk naamwoord is x, cheth, met als vocaalteken patach, korte a-klank. De tweede en de derde consonant is y, yod. Het vocaalteken bij de tweede consonant is chireq, i-klank. Het schriftteken bij deze tweede consonant is dagesj forte, een verdubbelingspunt. Het accentteken bij de derde consonant is atnach. De laatste consonant is ~, slot-mem. De transcriptie is: ch^ayyⁱym.

Dit woord is een adjectivum masculinum pluralis en betekent: levend. Krachtens de grammaticale vorm van dit woord worden degenen bedoeld die boze lieden levend willen verslinden. De stam waarvan dit bijvoeglijk naamwoord is afgeleid is namelijk hyx, chaiah, en betekent: leven. Deze vorm komt in het Bijbelboek Spreuken 24x voor: Spreuken 1:12; 2:19; 3:2, 18, 22; 4:10, 22, 23; 5:6; 6:23; 8:35; 9:11; 10:11; 11:30; 12:28; 13:12, 14; 14:27; 15:4, 24, 31; 16:15, 22; en 21:21.

~ymi^aymit.W÷

De eerste consonant van dit adjectivum is w, waw, met als vocaalteken soereq, oe-klank. De tweede consonant is t, tau. Het schriftteken onder de t is sjewa quiescens. De derde consonant is m, mem, met als vocaalteken chireq, i-klank. De vierde consonant is y, yod. De vijfde consonant is m, mem, met als vocaalteken wederom chireq, i-klank. De zesde consonant is y, yod. De laatste consonant is ~, slot-mem. De transcriptie is: w^{oe}tmⁱymⁱym.

Dit woord is een samengesteld woord. De eerste consonant is een conjunctie of voegwoord die het ene deel van dit vers verbindt met het andere deel. Het betekent dus heel eenvoudig: en. Het vervolg van dit woord is een adjectivum masculinum pluralis en behoort wat vorm betreft ook bij degenen, die boze lieden levend willen verslinden. Het adjectivum betekent: oprecht, geheel en al, compleet, volledig. Het betekent zoiets als: en wel volledig; er blijft niets van over. De vorm van dit woord komt 3x in het Bijbelboek Spreuken voor, namelijk in Spreuken 1:12; 2:21; en 28:10. Het woord is een parallelistische en chiasmische verbinding met ~yyx.

ydEr>AyæK.

De eerste consonant van dit verbum is k, kaf. Het schriftteken in het midden van k is dagesj lene, een punt die altijd voorkomt bij deze consonant aan het begin van een woord. Het schriftteken er onder is sjewa quiescens. De tweede consonant is y, yod. Het accentteken onder de y is munah. De derde consonant is w, waw, met als vocaalteken boven de consonant cholem, oo-klank. De vierde consonant is r, resj. Het schriftteken onder deze consonant is sjewa mobile. De vijfde consonant is d, dalet, met als vocaalteken tsere, ee-klank. De laatste consonant is y, yod. De transcriptie is: k^eyw^{oo}r^ed^{ee}y.

Ook dit woord is een samengesteld woord en begint met een praepositie of voorzetsel. Daarna volgt een vorm van het werkwoord in de qal-vorm. Het is een participium of deelwoord masculinum pluralis en staat in de status constructus, waardoor ook dit woord in het Hebreeuws verbonden is met degenen, die de boze lieden levend willen verslinden. De stam van het werkwoord is dry, jarad, en betekent: neerdalen. Deze vorm komt alleen in onze tekst voor.

`rAb*

De eerste consonant van dit substantivum is b, beth. Het accentteken onder de b is silluq. De tweede consonant is w, waw, met als vocaalteken boven de consonant cholem, oo-klank. De laatste consonant is r, resj. Het schriftteken aan het

einde van dit vers is het zogenaamde pauza-teken of sof pasuq. De transcriptie is: bw^{oor}.

De betekenis van dit substantivum is: kuil; grot in een rots gehouwen die wel of geen water bevat; gevangenis; graf; echtgenote. Het komt verder voor in Spreuken 28:17. Bij een kuil moeten we ook denken aan de ingang van een stadspoort (zie Genesis 23:10) in het Oude Testament en aan hen die met de boog schieten (zie Psalm 78:9).

De schat aan Schriftuurlijke kennis.

BIJ SPREUKEN 1:12 ZIJN ONDERSTAANDE TEKSTEN VAN BELANG:

Numeri 16:30-33. *'Maar indien de HEERE wat nieuws zal scheppen, en het aardrijk zijn mond zal opendoen, en verslinden hen met alles wat hunner is, en zij levend ter helle zullen neder-varen; alsdan zult gij bekennen, dat deze mannen den HEERE getergd hebben. En het geschiedde, als hij geëindigd had al deze woorden te spreken, zo werd het aardrijk, dat onder hen was, gekloofd; en de aarde opende haar mond, en verslond hen met hun huizen, en alle mensen, die Korach toebehoorden, en al de have. En zij voeren neder, zij en alles wat hunner was, levend ter helle; en de aarde overdekte hen, en zij kwamen om uit het midden der gemeente.'*

Numeri 26:10. *'En de aarde haar mond opendeed, en verslond hen met Korach, als die vergadering stierf, toen het vuur tweehonderd en vijftig mannen verteerde, en werden tot een teken.'*

Psalm 5:10. *'Want in hun mond is niets rechts, hun binnenste is enkel verderving, hun keel is een open graf, met hun tong vleien zij.'*

Psalm 28:1. *'Een psalm van David. Tot U roep ik, HEERE! mijn Rotssteen, houd U niet als doof van mij af; opdat ik niet, zo Gij U van mij stil houdt, vergeleken worde met degenen, die in den kuil nederdalen.'*

Psalm 35:25. *'Laat hen niet zeggen in hun hart: Heah, onze ziel! laat hen niet zeggen: Wij hebben hem verslonden!'*

Psalm 56:1-2. *'Een gouden kleinood van David, voor den opperzangmeester, op Jonath Elem Rechokim; als de Filistijnen hem gegrepen hadden te Gath. Wees mij genadig, o God! want de mens zoekt mij op te slokken; den gansen dag dringt mij de bestrijder.'*

Psalm 57:4. *'Hij zal van den hemel zenden, en mij verlossen, te schande makende den-gene, die mij zoekt op te slokken. Sela. God zal Zijn goedertierenheid en Zijn waarheid zenden.'*

Psalm 124:3. *'Toen zouden zij ons levend verslonden hebben, als hun toorn tegen ons ontstak.'*

Psalm 143:7. *'Verhoor mij haastelijk, HEERE! mijn geest bezwijkt; verberg Uw aangezicht niet van mij, want ik zou gelijk worden dengenen, die in den kuil dalen.'*

Jeremia 51:34. *'Nebucadrezar, de koning van Babel, heeft mij opgegeten, hij heeft mij verpletterd, hij heeft mij gesteld als een ledig vat, hij heeft mij verslonden als een draak, hij heeft zijn balg gevuld van mijn lekkernijen; hij heeft mij verdreven.'*

Klaagliederen van Jeremia 2:5. *'De HEERE is geworden als een vijand; Hij heeft Israël verslonden, Hij heeft al haar paleizen verslonden. Hij heeft deszelfs vastigheden verdorven; en Hij heeft bij de dochter van Juda het klagen en kermen vermenigvuldigd.'*

Klaagliederen van Jeremia 2:16. *'Al uw vijanden sperren hun mond op over u, zij fluiten en knersen met de tanden, zij zeggen: Wij hebben haar verslonden; dit is immers de dag, dien wij verwacht hebben, wij hebben hem gevonden, wij hebben hem gezien.'*

Micha 3:2-3. *'Zij haten het goede, en hebben het kwade lief; zij roven hun huid van hen af, en hun vlees van hun beenderen. Ja, zij zijn het, die het vlees mijns volks eten, en hun huid afstropen, en hun beenderen verbreken; en vaneen leggen, gelijk als in een pot, en als vlees in het midden eens ketels.'*

Romeinen 3:13. *'Hun keel is een geopend graf; met hun tong plegen zij bedrog; slangen-venijn is onder hun lippen;'*

Enkele opmerkingen:

1. Uit bovenstaande Schriftplaatsen blijkt dat slechts één tekst uit het Nieuwe Testament wordt geciteerd en de andere dertien uit het Oude Testament. Toch spreekt ook het Nieuwe Testament over graf, verderf en ondergang vanwege ongeloof en goddeloosheid maar wellicht niet zo beeldend als het Oude Testament.

2. Het blijkt ook uit sommige Schriftplaatsen dat niet alleen de vijanden Gods volk op-slokken maar ook de HEERE Israël verslindt vanwege haar afwijken van Gods geboden. Getuige de opstand van Korach, Dathan en Abiram; Nebucadr(n)ezar die als een middel in Gods hand Israël tuchtigt; en de Klaagliederen van Jeremia.
3. Uit deze teksten blijkt tevens dat vertalingen zoals “verderf”, “hel” of “graf” terecht zijn maar die van “onderwereld”, “hades” of “dodenrijk” onjuist zijn.
4. Ook blijkt dat alleen de HEERE redt van dood en graf. Daar bidden gelovigen om. Ze kunnen daarbij alleen pleiten op Gods goedertierenheid en genade zoals die zich in Christus Jezus hebben geopenbaard Die dood en graf heeft overwonnen toen Hij opstond uit de dood.

Uitleg.

1. UIT HET VOORAFGAANDE IS DUIDELIJK GEWORDEN DAT HET BELANGRIJK IS NA TE GAAN HOE men in het Oude Testament dacht over graf, dood en hel, dus over lwav. Daarover wil ik eerst een en ander aan papier toevertrouwen temeer omdat sommige vertalingen wegen wijzen die meer thuis horen in de mythologie en derhalve onjuist zijn. Want we moeten ervoor oppassen om in een Hebreeuwse tekst zaken die we niet begrijpen in te vullen met woorden uit een andere taal die we wel (denken te) verstaan. Daarmee bewijzen we de tekst en de op deze tekst gebaseerde grondige exegetische een slechte dienst.

2. We gaan bij dit punt na wat bedoeld wordt met “hades”, “onderwereld” en “dodenrijk”. Hades in het Grieks of Pluto in het Latijn is een figuur uit de Griekse mythologie. Volgens deze mythe is hij de god van de onderwereld of het schimmenrijk en heerser over de doden, zoals Poseidon de macht over de zee en Zeus de macht over de hemel hebben; hij is dus de derde wereldheerser. Tevens is hij de god van de rijkdom en kostbare metalen. Vandaar zijn Latijnse naam: Pluto of rijkdom.

Hades is een zoon van Kronos en Rhea en echtgenoot van Persephone, de dochter van Demeter en dus zijn nicht die hij ontvoerde. Hij is ook de broer van Zeus, Poseidon, Hera en Demeter. Net als zijn broers en zusters behalve Zeus is hij door zijn vader Kronos opgegeten en later weer uitgespuugd. Aan de kant van Zeus nam hij deel aan de titanenstrijd.

In de onderwereld, zijn donkere rijk, is hij een hard en meedogenloos heerser. Hij staat aan niemand toe terug te keren naar het rijk der levenden. De veerman Charon, één van zijn dienaren, zet met zijn boot zielen van overledenen over de rivier de Styx naar de onderwereld tegen betaling van een obool, een geldstuk dat in de mond van de overledene was gelegd. Attributen van Hades zijn de hoorn des overvloeds, de tweetand en Cerberus, een monsterlijke driekoppige hond die de toegang naar de onderwereld bewaakt. De bekende Griekse dichter Homerus beschijft het rijk van Hades als een rijk vol neerslachtigheid. En Horatius, een Latijnse dichter, noemt Hades “nil miserans”, iemand die geen medelijden kent, onbarmhartig is en meedogenloos.

Het gruwelijkste deel van de onderwereld heet volgens de Griekse en Romeinse mythologie Tartarus. Wanneer iemand tijdens zijn leven op aarde slecht had geleefd, werd zijn schim of geest hier naar toe gestuurd om eeuwige kwellingen te ondergaan zoals Tantalus en Sisyphus.

Mensen die tijdens hun leven op aarde goed hadden geleefd kwamen in het Elysion. Hun schimmen konden van vrijheid en vrede genieten; in de onderwereld wel te verstaan.

Het derde en laatste gedeelte van de onderwereld was een plek zonder hoop. Allen die een doorsnee leven op aarde hadden geleefd, noch goed noch slecht, gingen hier naar toe en werden een vleermuis.

Hades accepteert alleen doden die door hun nabestaanden zorgvuldig werden afgelegd en ter aarde besteld. Wie daar niet aan voldeed, was gedoemd eeuwig rusteloos rond te dwalen. Grieken hechten om die reden veel waarde aan rituelen na het overlijden. Veel waarde hechten aan rituelen op alle gebied is ook in onze tijd springlevend.

3. Wat is nu de betekenis van het Hebreeuwse woord lwav? We kunnen dat in het Nederlands overzetten als Sjeool maar wat bedoelen we ermee? Het is in elk geval geen onzichtbare plaats van de doden. Het woord “hel” of “graf”, zoals de door mij geraadpleegde Franse, Duitse en Engelse vertalingen en verschillende Nederlandse vertalingen zoals de Statenvertaling, Herziene Statenvertaling en Naardense Bijbelvertaling bezigen, komen meer in de buurt van de Oudtestamentische opvatting van de lwav! Zoals het graf dode lichamen verslindt, zo doen deze moordenaars

het aan de levenden. De aangehaalde Schriftplaatsen onder het kopje “De schat aan Schriftuurlijke kennis” verwijzen er naar.

Dat de Nieuwe Vertaling niet alleen in onze tekst maar ook elders in de Bijbel het woord “hel” uit de Statenvertaling vervangt door “dodenrijk” is een grote exegetische fout. Veel beter is om het woord *lwav* onvertaald te laten om daarmee aan het Hebreeuwse taaleigen recht te doen. Zie Psalm 9:18; 55:16; Spreuken 7:27; Jona 2:2. Een belangrijke tekst in dit verband is Psalm 16:10: *‘Want Gij zult mijn ziel in de hel niet verlaten; Gij zult niet toelaten, dat Uw Heilige de verderving zie.’* Deze tekst heeft in de eerste plaats betrekking op David, de dichter van deze psalm. In het Nieuwe Testament haalt Petrus in zijn pinksterpreek deze tekst aan in Handelingen 2:27: *‘Want Gij zult mijn ziel in de hel niet verlaten, noch zult Uw Heilige overgeven, om verderving te zien.’* Uit het tekstverband blijkt dat dit Woord betrekking heeft op Christus, zoals blijkt uit Handelingen 2:28-32. Zie bij punt 4 van “Verwijsteksten bij de Kanttekeningen”.

4. Na deze bovenstaande belangrijke opmerkingen over de Bijbelse betekenis van verschillende woorden in onze tekst keren we nu weer terug naar vers 12. Het gaat bij de verleiding van deze slechte mannen, niets en niemand ontziende moordenaars, van stap tot stap. Daarom zijn hun plannen ook zo verleidelijk voor jeugdige, naïeve zielen. Maar Salomo waarschuwt hen dat, wanneer zij deze boosaardige lieden navolgen, zonder Gods weerhoudende genade het wel tot dit gruwelijke bedrijf komt zoals onze tekst schetst. Wie het vernis eraf haalt en de naakte waarheid onder ogen ziet, merkt waartoe de zonde in het hart van zelfs de meest aimabele mens in staat is.

Notoire misdadigers en roofzuchtige moordenaars menen dat ze zich ongestraft kunnen vergrijpen aan mensen die naar Gods beeld geschapen zijn en zich tegen hun boosheden niet of nauwelijks kunnen verweren. Dat hebben ze de eeuwen door gedacht. Maar zelfs in dit leven ontlopen dergelijke boeven het vonnis van het gerecht niet al kan het soms jaren duren. De hele wereld zal hun misdaden kennen, hun vonnis horen en hun straf goedkeuren. En al grijpt de aardse rechter niet in, de hemelse Rechter doet het wel. De Bijbel leert duidelijk dat niemand Gods rechtvaardig oordeel kan ontvluchten. Het geweten ziet. Engelen zien. De grote Bloedwreker ziet. Heel aangrijpend horen we de koningen der aarde en alle machtigen van hoog tot laag die zich verborgen houden in spelonken en steenrotsen der bergen op de jongste dag dat verschrikkelijke gebed bidden tot de bergen en tot de steenrotsen: Valt op ons, en verbergt ons van het aangezicht van Hem Die op de troon zit en van de toorn van het Lam. Want de grote dag van Zijn toorn is gekomen en wie kan bestaan? Maar dit is een gebed dat niet verhoord wordt! (zie Jesaja 2:19; Hosea 10:8; Nahum 1:6; Openbaring 6:15-17).

5. Onze tekst is eigenlijk een verhaal hoe duivelse lieden hun misdaden plegen tegen onschuldigen. We stellen ons het volgende gesprek voor tussen deze duivels in mensengedaante en een naïef jong mens:

“Ga met ons!” zeggen ze tot de zoon in Spreuken 1.

“Zeker”, zegt hij: “ik voel er wel wat voor. Ik wil ook graag gauw rijk worden. Maar als ik met jullie mee ga en als we doen wat jullie van plan zijn te doen, aarzel ik. Want ik vraag me wel af of dit dan niet ontdekt wordt? Het is toch een onschuldig en rechtschapen mens (zie Psalm 88:5; 143:7) die we willen beroven? Hij heeft een goede gezondheid? Hij kan zich verweren? En wellicht is hij ook niet alleen?”

“Nu”, zeggen ze, “daar hoef je echt niet bang voor te zijn! We pakken het zo aan dat we korte metten met hem en zijn vrienden maken. We zijn met velen en we kunnen hen wel aan. En al is hij onschuldig of vroom, dat doet er niet toe; het gaat om zijn geld. We laten geen sporen na. Het graf slokt mensen op (zie Jesaja 5:14). In een diepe put komen ze nooit uit. Niemand van hun familie krijgt ook maar iets van hen te horen.”

Zo praten deze schurken op de zoon in. Zullen ze hem overtuigen en verleiden?

Toepassing.

BIJ DIT LAATSTE ONDERDEEL IN DE VERKLARING VAN ONZE TEKST WILLEN WE OP HET VOLGENDE wijzen die met dit Woord verband houden.

1. We wezen onder punt 2 van de Uitleg op de mythologie ten aanzien van Hades et cetera. Het zal duidelijk zijn dat we deze mythologie hartgrondig verwerpen als onbijbels, goddeloos, heidens en totaal onlogisch. Wanneer je dit accepteert, moet je veel meer voor waar aannemen dan wat de Bijbel leert net zoals bij discussies over evolutietheorie en het Bijbelse getuigenis inzake de

schepping. Ik kan persoonlijk en uit de grond van mijn hart niet anders dan de HEERE danken Die mij in Zijn Woord anders leert en om Christus' wil door het geloof en uit genade uitzicht geeft op het eeuwige leven en de opstanding der doden; uitzicht niet met heidense gedachtenspels op een hades maar op de nieuwe hemel en op de nieuwe aarde in de eeuwige zaligheid tot de eer van de Drieënige God. Mede daarom slaan vertalingen zoals Septuaginta, Vulgata, en ook Nederlandse vertalingen zoals Nieuwe Vertaling, Leidse Vertaling, Nieuwe Bijbelvertaling en Willibrord Vertaling, die lwav met "hades", "onderwereld" of "dodenrijk" vertalen, op dit punt de plank totaal mis en zijn exegetisch en theologisch onjuist.

2. Het is opmerkelijk hoeveel zorg een Oudtestamentische gelovige besteedt aan de zorg voor een dood lichaam en een behoorlijke begrafenis. Een onbegraven lichaam is een prooi voor aasgieren en roofdieren en ongeveer het ergste wat een mens kan overkomen. Wel is het graf waarin een mens begraven ligt tot de jongste dag onrein en ieder die ermee in aanraking komt is eveneens onrein. Daarom is het feit van die overleden man die de beenderen van het dode lichaam van Elisa in het graf aanraakte zo'n groot wonder (zie 2 Koningen 13:21).

Het balsemen van overledenen werd in Israël niet gebezigd behalve bij Jakob en Jozef (zie Genesis 50:2-3, 26) maar wordt in hun geval door Mozes in Genesis uitdrukkelijk in verband gebracht met egyptische zeden.

Vanwege het warme klimaat in het Nabije Oosten werd een overledenen dezelfde dag nog ter aarde besteld.

Van crematie was geen sprake maar werd gezien als een heidens gebruik die men alleen de grootste misdadigers aandeed.

Het graf werd in zacht rotsgesteente uitgegraven als in een soort kuil of spelonk waarin een dode werd gelegd of verschillende doden zoals bij Abraham en Sarah, Izak en Rebekka, Jakob en Lea (de spelonk van Machpela, Genesis 23:19; 25:9-10; 49:29-32; 50:13) en bij de koningen.

Bij een sterfgeval scheurde men zijn kleren, trok men een zak aan en strooide men aarde op zijn hoofd en soms vastte men. Vooral uit het Bijbelboek Klaagliederen van Jeremia is de rouwklacht bekend.⁵⁰

3. Spreuken 1:12 spreekt over verleidende tactieken van booswichten die ook vandaag grote impact hebben op het hart van jongeren. Ik moet dan denken dan de Tweede Wereldoorlog waar ik mij erg voor interesseer. In de aanloop naar deze oorlog dachten toenmalige geallieerde regeringsleiders uit de Eerste Wereldoorlog naïef dat het allemaal met die Hitler zo'n vaart niet zou lopen. Men zou wel verstandiger zijn. Ze hadden wijzer moeten zijn en de les van Salomo in Spreuken 1:12 ter harte moeten nemen. Maar wat deden ze? Ze pasten zich aan Hitlers eisen aan of trokken zich terug in hun eigen isolement met alle gevolgen vandien. Isolationisme en appeasementpolitiek hielpen niet maar wakkerden Hitlers eisen juist aan en maakten hem integendeel sterker totdat God ingreep en hun ogen opende.

Reeds in 1940 wisten de Engelsen van de vernietigingskampen in Duitsland maar konden niets doen omdat het hen door hun appeasementpolitiek onder Neville Chamberlain aan militaire macht ontbrak. Eerst toen Winston Churchill minister-president werd kwam er verandering, al werd hij uitgemaakt voor een oorlogshitser net als Roosevelt in Amerika. De consequentie van isolationisme en appeasement betekende echter wel de dood van zes miljoen joden in de holocaust onder niet te beschrijven demonische omstandigheden alsmede de dood van miljoenen mensen. Wat een dwaasheid van mensen die toegeven aan de eisen van een tyran in de ijdele hoop dat het kwaad hen niet treft! Wat een dwaasheid van iemand die met een tijger in één kooi zit en denkt dat hij door het spreken van lieve woordjes deze bloeddorstige tijger gunstig kan stemmen terwijl het tegen etenstijd loopt!

4. In het verlengde van bovenstaande maak ik nog deze opmerking bij dit punt. Ik hoop dat ik me vergis maar ik zie dat in onze tijd ondanks allerlei geruststellende woorden dat de geschiedenis zich lijkt te herhalen waarbij ik vrees dat het nog erger zal worden dan in de jaren '40-'45 van de vorige eeuw tenzij Christus eerder terugkomt. Want een volk dat zijn geschiedenis vergeet, is gedoemd die opnieuw te beleven. Denk aan de les van Spreuken 1:12! Daarbij brengt de ene zonde

⁵⁰ Zie voor bovenstaande zaken o.a. R. de Vaux, Hoe het oude Israël leefde, de instellingen van het Oude Testament, deel I, Roermond-Maaseik, 1961, pag. 108-117. Ik heb alleen de voornaamste feiten genoemd en niet zijn conclusies die ik voor hem laat. Zie ook Prof. M.J. Paul e.a., Ezra-Job, Studiebijbel van het Oude Testament (SBOT 6), Veenendaal, 2009, pag. 859-877, excurs 8: "Het leven na de dood in het Oude Testament". Ook hier geef ik alleen feiten weer zonder de conclusies te delen.

de andere voort. Laten de gedachten van de satan ons toch niet onbekend zijn of blijven, want al gauw heeft hij over ons voordeel (2 Korinthe 2:10-11).

Het is bepaald niet veilig om te vertrouwen op goede principes en besluiten! De uitnodiging van de slechte lieden is: kom mee met ons! Ons antwoord moet ook vandaag een krachtig neen zijn! Laat dat ook nu het onverdeelde antwoord zijn van onze jonge mensen! En moge de God van de Bijbel hen daarvoor alle kracht en genade geven! Zie Spreuken 4:14 en 15 (*'Kom niet op het pad der goddelozen, en tred niet op den weg der bozen. Verwerp dien, ga er niet door; wijk er van, en ga voorbij'*) en Psalm 1:1 (*'Welgelukzalig is de man, die niet wandelt in den raad der goddelozen, noch staat op den weg der zondaren, noch zit in het gestoelte der spotters'*). Vermijd de discussie en onderhandeling met kwade, onbetrouwbare en boosaardige lieden al gebruiken ze nog zulke vleierende woorden, want alles wat tegen Gods Woord ingaat – en dat weet ieder die de Bijbel leest –, zal niet bestaan. Niemand wordt geboren als losbol of misdadiger maar slechte contacten bederven goede zeden (1 Korinthe 15:33). Wie kan staande blijven op een weg die steil naar beneden loopt? Je ziet het aan David toen hij de zonde met Bathseba pleegde en de moordenaar van Uria werd (zie 2 Samuël 11:4, 17, 25).

5. Wie Spreuken 1:12 leest, ziet hoe verschrikkelijk wreed deze duivelse lieden zijn. Barmhartigheid kennen ze niet. De nazi's onder leiding van Heydrich in de Tweede Wereldoorlog wisten het ook al met hun "Nacht und Nebel"-praktijken. Daarin kwam hun diepe haat tot uiting tegen alles wat God in Zijn Woord geboden heeft en tegen allen die God zegent en die een stil en gerust leven willen leiden. De eerlijkheid en ijver van onschuldigen en vromen beschamen en veroordelen deze bloeddorstige lieden. En als het één keer goed gaat, dan nog eens en nog eens. Het is hen een duivels genot om het leven van anderen te benemen en zichzelf te verrijken. Een manier van leven als het ware. Totdat God hen en ons allen ter verantwoording roept. Dan wordt duidelijk het afgrondelijke verschil tussen Faraö en Mozes, tussen Saul en David en tussen Haman en Mordechai; om niet meer te noemen!

6. In wezen geldt Spreuken 1:12 ook in geestelijk opzicht. Een mens wil ongestraft zonden doen zonder zich van iemand ook maar iets aan te trekken, maar wanneer de publieke opinie ertegen is. Dan wil hij deze daden nog wel eens voor mensen en voor God verbergen. En als hij helemaal losgelaten is, is hij er onverschillig onder. God zal hem wel vergeven, zo is zijn gedachte, indien hij er bepaalde goede dingen tegenover stelt. Maar zo is het niet.

De Bijbel noemt het kwade kwaad en het goede goed. En een mens die genade ontvangen heeft zal de Bijbel altijd gelijk geven en eerlijk zijn tegenover zichzelf en tegenover God. Dat wil niet zeggen dat hij nooit in zonde kan vallen. Ook daar is de Bijbel duidelijk genoeg over. Denk bijvoorbeeld aan David en aan Petrus! Maar zij vluchtten met al hun zonden en schuld tot de gekruisigde Christus Wiens bloed reinigt van alle zonden. Werkelijk, het gelovig zien op de gekruisigde Christus is de doodsteek voor alle zonden; ook in de ouderdom. Hij alleen blijft over. Zijn offer is genoeg.